

Cezayir'in Mizâb Bölgesine Seyahat ve Cezayir İbâzîleri Üzerine Notlar

Travel in the M'zab Region of Algeria and Notes on the Ibadi Community

Ahmet İĞDİ

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.

Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Muş Alparslan, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History and Arts

Muş, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0001-9620-6641>

a.igdi@alparslan.edu.tr

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Seyahat Notları | Travel Notes

Başvuru | Submission: 21.04.2025

Kabul | Accept: 25.06.2025

Yayın | Publish: 30.06.2025

DOI: <https://doi.org/10.18403/emakalat.1681033>

Atıf | Cite As

İğdi, Ahmet. "Cezayir'in Mizâb Bölgesine Seyahat ve Cezayir İbâzîleri Üzerine Notlar". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Haziran 2025), 315-327. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1681033>

Değerlendirme: Bu makale iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi ve değerlendirildi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: This article was reviewed and evaluated by two external reviewers using a double-blind peer review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by performing a similarity scan (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Complaints: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

19-28 Ocak 2025 tarihleri arasında Cezayir'in Mizâb diye anılan bölgesine bir seyahat gerçekleştirdim. Bu seyahata çıkma sebebim, daha önce uzun yıllar çalıştığım İbâzî topluluklarını kendi kültür çevrelerinde görmekti. Bu ziyareti hem İbâzî mezhebinden olan hem de Gardâye Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan arkadaşım Prof. Dr. Bekir Bûarva'nın bağlantıları sayesinde gerçekleştirdim. Ayrıca aynı üniversiteden ve Azzâbe heyeti üyesi de olan Prof Dr. Yahya Hâc Buhûn da özellikle başkent Cezayir'deki İbâzî kurumlarını gezmemde mihmandarlık etti. Gezi boyunca İbâzî mezhebinin gelenek olarak canlı yaşandığı ve tarihsel dokusunu da koruyan şehirlerini, camilerini ve mezarlıklarını gezdiğimiz gibi İbâzî eğitim ve araştırma kurumlarını da ziyaret ettim. Gezi bana kitaplarda anlatılan İbâzî gelenek ve inanışlarının canlı olarak yaşandığı bir kenti görme olanağı verdi.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Cezayir, Mizâb, İbâziyye, İbâzî Eğitim Kurumları.

Abstract

I traveled to the region known as the M'zab in Algeria, between January 19–28, 2025. The purpose of this journey was to observe the Ibadi communities—whom I had studied extensively in the past—within their own cultural environment. This visit was made possible through the connections of my friend Prof. Dr. Bakir Bouarva, a member of the Ibadi community and a faculty member at the University of Ghardaia. Additionally, Prof. Dr. Yahya Haj Buhun, also from the same university and a member of the Azzaba council, acted as my guide, particularly in visiting Ibadi institutions in the capital, Algiers. During the trip, I explored cities, mosques, and cemeteries where Ibadi traditions remain vibrantly practiced and historically preserved, as well as Ibadi educational and research institutions. This journey provided me with the opportunity to witness firsthand a living embodiment of the Ibadi traditions and beliefs that are often described in scholarly texts.

Keywords: Islamic History, Algeria, M'zab, Ibadis, Ibadi Educational Institutions.

1. İstanbul'dan Cezayir'e

19 Ocak 2025 tarihinde Türkiye saati ile 13:20'de Sabiha Gökçen Havaalanı'ndan uçağımız kalkış yaptı. Yaklaşık 3 saat 40 dakika sürecektir bir uçuş neticesinde Cezayir'in başkenti Cezayir'e, bölgenin yerel saati ile 15:00'te iniş yaptık. Hem ülkenin hem başkentin adının Cezayir olması zaman zaman karışıklığa sebep olmaktadır. Bu karışıklıktan olsa gerek başkent hakkında konuşulurken ya âsime (başkent) ya da Fransızca etkisiyle oluşmuş "Alci" adı kullanılarak başkent Cezayir kastediliyor. Cezayir ile Türkiye arasında yaklaşık iki saatlik bir zaman farkı bulunmakta olup Cezayir bizden iki saat geridedir. Uçtuğumuz uçak, dar gövde ve küçük bir uçaktı ve içindeki teknik ekipman eskiydi. Diğer uçaklarda bulunan elektronik ekrandan uçuş bilgilerini ve üzerinden geçilen yerleri görme imkânı maalesef yoktu. Kendimce dağlar, yollar, adalar üzerinden çıkarımlar yaparak nerede olduğumuzu tespiti çalıştım. En çok da uçağın Sicilya yakınlarından geçmesini ve Etna'yı ya da namı diğer Mongibellu'yu havadan görmeyi arzuladım. Akdeniz sahil boylarını sarmış şehirler neredeyse deniz ve kara arasında hiç boşluk bırakmadan bütün denizi sarıp sarmalamıştı. Denizdeki küçük kayıkçı tekneleri- belki de buradan öyle görünüyor kim bilir büyük de olabilir- bende üzerlerinden geçmekten daha çok o gemilerin içinde olmayı ve engin denizin bir parçası olma hevesini uyandırdı.

Uzun denebilecek bir yolculuktan sonra Huvârî Bûmedyen Havaalanına yerel saatle saat 15:00'de indik. Daha sonra çıkış işlemleri için pasaport kontrole gittik. Burada biraz uğraştığımı ifade etmeliyim. Zira yeşil pasaportlu olmama rağmen önce vize soruldu, bu pasaportun vizeye ihtiyaç duymadığını izah ettim. Ardından kalacağım adres soruldu ve ben de Gardâye'da arkadaşım Dr. Bekir Bûarva'nın yanında kalacağımı söyledim ve arkadaşımın numarasını gösterdim. Böylece problem halloldu. Çıkışta Bekir'in yeğeni İlyas bir telefon simkartı ve 6000 Cezayir dinarı ile beni bekliyordu. Daha da incelikli davranış şu ki sim kart takmak için kullanılan iğne benzeri aparatı bile getirmişti. Bekir'in yeğeni beni havaalanının uluslararası kısmından alıp iç hatlar bölümüne götürdü. Huvârî Bûmedyen Havaalanı'nda iç hatlar ve dış hatlar tamamen farklı binalarda bulunuyor. Transit geçiş mümkün ancak ben simkart için dışarı çıktığım için yeniden iç hatlar binasına girdik. Burada Bekir'in yeğeni benim bilet almama yardımcı olduktan sonra havaalanından ayrıldı. Bekir'in gönderdiği para sayesinde havaalanı içinde bulunan kafeteryadan bir kruvasan ve bir de demleme çayla karnımı doyurdum. Kruvasan ve kahveye daha önce Tunus'tan aşinaydım. Fransızlardan kalan bir beslenme tarzı olan bu yiyecekler özellikle kahvaltıda tercih ediliyor. Bu ayrıntıyı özellikle açıklamamın sebebi para bozmanın ciddi bir sorun olması ve kredi kartının kullanılamaması ile ilgili. Burada para bozmanın biraz sıkıntılı olduğu ve resmi kur ile piyasa kurunun yüzde 70 farklı olduğunu daha önce bana söylemişlerdi. Ardından iç hatlar için biniş katına çıktım. İç hatlar kısmı başkent havaalanına göre küçüktü. Buradan geçişte vize konusu yeniden soruldu ama görevliler izahtan sonra kendi aralarında kısa bir muhabbet edip, gayet güleç bir yüzle "ehlen ve sehlen" diyerek buyur ettiler. Yaklaşık iki saat evvel biniş bölümüne geldiğim için bir çay içip beklemeye karar verdim. Çay içerken tanıştığım Muhammed Sadık Talala, Mizâblı olması bir yana

Bayrampaşa'da işyeri olan bir kişi imiş. Mizâblı İbâzî nüfusu 400.000 civarında ve bunun büyük bir çoğunluğu Gardâye ve çevresinde yaşamaktadır. Bununla birlikte ülkenin hemen her yerinde az da olsa ticaret, eğitim vb. sebeplerle göç etmiş İbâzîler bulunmaktadır. Havaalanı ülkenin bütün bölgelerine uçuşların olduğu bir havaalanı olduğu için ülkenin bütün insan renklerinin bir arada görülebileceği nadir yerlerden biriydi. Geleneksel giysileri ile Tevârikler, Mizâbiler, Akdeniz insanları, sahra insanları, beyazlar, sarışınlar, zenciler, esmerler...

2. Cezayir'den Gardâye'ye Yolculuk

Yaklaşık bir saatlik bir tehirden sonra uçağımıza bindik. Uçak yaklaşık 60 kişilik küçük pervaneli bir uçaktı ve hayli eskiydi. Uçakta hostun bilet kontrolü yerine yolcuları sayması şehirlerarası otobüsleri anımsattı bana. Bir saat on beş dakikalık çok rahat bir uçuş neticesinde Gardâye Muftî Zekerîyya Havaalanı'na iniş yaptık. Girişte beni dostum Bekir bekliyordu. Havaalanından herhangi bir sorgu sual olmadan çıktım. Demek ki beni turiste benzetmemişlerdi. Bekir, kaydımı yapmaları için evraklarımı polislere teslim etti ve kalacağım yer olarak kendi evini beyan etti. Bununla birlikte öylece havaalanından çıkıp gidemeyeceğimizi, Bekir de benimle birlikte öğrendi. Aynı uçakta olan 4 Hollandalı turistle beraber bir polis konvoyu eşliğinde havaalanından şehre gittik. Havaalanı şehrin 20 km kadar dışında olup yol üzerinde Gardâye Üniversitesi de görülebiliyordu. Ayrıca Yedi Kasr'ın bazıları da dışardan görülüyordu. Aynı gün arkadaşım Bekir'in büyük oğlu bisikletten düşmüş ve başını yere vurmuş, röntgen sonucuna göre sıkıntı olmasa da yine de MR istenmişti. Ondan dolayı endişeliydi ve buna rağmen benimle ilgilendi ve beni evine götürdü. Geleneksel bir Mizâb evinde yer sofrasında çorba içtik ve oradan kalacağım misafirhaneye geçtik. Burada daha önceden gelen Kocaeli Üniversitesi'nde çalışan Arş. Gör. Ahmet Faruk Göksun beni karşıladı. Kendisi çok meraklı ve İbâzî fıkhrının gelişimi üzerine yorucu bir çalışma içerisine girmiş gayretli bir araştırmacı... Onunla daha önce telefonla tanışmıştık. Kendisi bana ülkeyle ilgili çeşitli güncel bilgiler vermişti. Kredi kartı kullanımı pek mümkün olmadığı ve para transferinde de çeşitli engeller olduğu için Ahmet benim Türkiye'deki hesabıma para göndermişti. Ben de bana gönderdiği miktar kadar doları yanımda getirmiştim. Resmî açıklamalara göre 1000 dolar üzeri dövizlerin ibraz edilmesi gerekiyormuş ancak sorulmadığı için ben de beyan etmemiştim.

Misafirhane eski Gardâye şehrinin (kasr) içinde yer alıyordu. Alt katında araştırmacıların çalıştığı masaların olduğu bir salon, üst katta ise bir yatakhane, mutfak banyo ve tuvaletlerden oluşan bir yapı... Bina doğalgaz sobası ile ısıtılıyordu. Bu bölge çöl iklimi yaşanan bir yer olup ocak ayında sıcaklıklar geceleri sıfıra kadar düşebiliyor. Bu misafirhane yanlış anlamadıysam aynı üniversitenin Psikoloji bölümünde öğretim üyesi olan Dr. İbrahim Temtilt tarafından araştırmacılara vakfedilmiş. Mizâb İbâzîleri, vakıf yerine daha çok *habs* kavramını kullanıyorlar ve bu konuya çok önem veriyorlar.

Bulunduğumuz bölge olan Mizâb Vâdisi Arapça "Vâdî Mizâb" olarak Amaziğ dilinde ise "imzâb" şeklinde söyleniyor. Son buzul çağında oluşmuş vadi, aslında bir dere yatağı olup şehirler bu dere yatağı içine ve çevresindeki yüksek tepeliklere kurulmuştur. Burada İbâzîlerden önce yaşayan Zenâte Berberlerinin Mutezile mezhebini benimsediği dile getirilmektedir. Daha farklı bir söyleyişle Mizâb'da yerleşim kuran ilk Müslüman topluluklar, Mutezile -ya da İbâzî tarih eserlerinde geçen adlarıyla söylemek gerekirse- Vâsiliyye müntesipleridir. Mizâb'a Mutezile mezhebinin ne zaman geldiği ve bölgede tutunduğuna kaynaklarda rastlamadım ama Vâsıl b. Atâ'nın talebelerinden Abdullah b. Hâris'i Mağrib'e gönderdiği bilindiğine göre Mutezile mezhebi bölgeye 2./8. yüzyıldan itibaren nüfuz etmeye başlamıştır denebilir.

Mutezili Mizâblılar, daha sonra İbâziliği benimsemiş ve 5/11. yüzyıldan sonra Mutezile peyderpey bu bölgede kaybolmuştur. Ancak onlardan kalan bazı kalıntıları, arkadaşım Bekir Bûarva gezimiz sırasında gösterdi. Nevar ki bunlar sadece yıkık duvarlardan ibaret kalıntılardı. Bu yerleri yakından incelemeyi ve Mutezile'ye işaret eden herhangi bir sembolü barındırıp barındırmadığını araştırmak için birkaç kez talepte bulundum. Ancak özellikle görmek istediğim duvar yıkıntıları bir tepe üzerinde olduğu için güvenlik güçlerinin izin vermeyeceği söylendi. Mağrib Mutezililerinin araştırılmayı hak eden konulardan biri olduğunu burada söylemeden geçemeyeceğim. Ayrıca şu kanaatimi de dillendirmeden geçemeyeceğim. Mağrib Mutezilesi kısmi bir dönüşüm geçirerek kendisini Mağrib İbâziliği içerisinde var kılmıştır. Usûl-i hamsenin dördü iki mezhep arasında müşterek olup tek ayrılık "el-menzile beyne'l-menzileteyn" konusundadır. Mağrib İbâziliği bölgede Vâsiliyye diye anılan Kuzey Afrika mutezilesini bir anlamda soğurarak kendi bünyesine dahil etmiş ama bu, onun da belli oranda dönüşmesine

neden olmuştur.

Vâdi Mizâb ya da daha kısa söyleyişle Mizâb'da bulunan eski şehirler kasr diye adlandırılmakta olup 7 adettir. Bu şehirler Cezayir'de İbâziliğin geleneksel kurumlarını ve hatta gelenek ve mimarilerini devam ettirdikleri şehirlerdir. Şehirlerden her birinin kendi Azzâbe heyeti bulunmakta ve bu şehirler arasında iletişimi sağlayan bir üst kurul da bulunmaktadır. Bu şehirler,

1. el-Atf (diğer adıyla Tacnint kuruluş 402/1012)
2. Bûnûra (Amaziğce adıyla Ât Bunûr kuruluş 457/1065),
3. Gardâye, (Amaziğce söylenişi ile Tağirdayt kuruluş 477/1085),
4. Benî Yezgîn (Amaziğce adıyla Ât Yezcin kuruluş 720/1312),
5. Melike (diğer adıyla Ât Milişt kuruluş 756/1355),
6. Karâra (bu kelimeyi gırara şeklinde telaffuz ediyorlar, kuruluş 1040/1631)
7. Biriyyân (Amaziğce adıyla Birkân kuruluş 1101/1689) olup tarihi sırasına göre miladi 11.-17. yüzyıllar arasında kurulmuştur.

Resim 1: Gardâye Üniversitesi'nde öğretim üyesi Dr. Bekîr Buarva ile arkamızda Mizâb vadisi uzanıyor.

Unesco dünya mirası listesine alınmış olan bu bölgedeki şehirler, vadinin yamacındaki tepelere kurulmuş. Şehrin merkezinde ve en yüksek noktasında piramidimsi minareleri olan bir caminin olduğu klasik kentin bütün yapıları bölgenin kızıl toprağıyla inşa edilmiş yapılardan oluşur. Bu binalar birbiri ile bitişik adeta basamak basamak bir merdivenimsi yapı biçimindedir. Evlerin yüksekliği belli kurallara tabi olup 7 metreyi aşamaz. Ayrıca her bir şehrin(kasr) merkezi bir noktasındaki açık alan ise toplanma ve pazar yeri olarak kullanılmaktadır. Kasr olarak isimlendirilen bu yapıların etrafı surla çevrili olup şehrin giriş kapıları bulunmaktadır. Dolayısıyla geleneksel bir orta çağ kenti hüviyetini halen taşımaktadır. Geleneksel şehir ya da kasr, bu surların içinde hepsi birbirine yapışık ancak iki kişinin yürüyebileceği kadar dar sokaklardan oluşmaktadır.

Genelde iki katlı ve nispeten yüksek olan evlerin yüksekliği nedeniyle dar sokaklara güneş ışığı doğrudan vurmamaktadır. Yazın sıcaklığın 50 dereceyi bulabildiği bölgede insanlar uzun zaman içerisinde edindikleri tecrübelerine dayanarak böyle bir mimari geliştirmiştir denilebilir. Evlerin pencereleri bu sokaklara açılmakta ama pencereler dışarıdan içerinin görülemeyeceği şekilde tasarlanmış olup içeriye de güneş ışığını mahdud miktarda ulaştırmaktadır. Kapılar da aynı şekilde olup asla iki kapı karşılıklı açılmamakta, evlerin kapıları birbirine bakmamaktadır. Bölge sakinleri, mahremiyete çok önem verdikleri için evlerin kapılarını karşı karşıya gelmeyecek şekilde inşa ettiklerini söylemektedirler.

Biz ilk gün, yani 20.01.2025 tarihinde bu kasrlardan biri olan Gardâye'dan dışarı çıkmadık. Kasrın geleneksel meydanına gittik; buranın ortasında eskiden kabile/aşiret reislerinin oturduğu yüksekçe bir toplanma alanı bulunmakta olup kabileler burada kendileri ile ilgili önemli kararları alırlarmış. Şu an bu uygulama devam etmemekteymiş.

Resim 2: Gardâye meydanında aşiret reisleri bu beyaz yükselti üzerinde toplantı yaparmış

Aynı gün öğlen namazında Mescidu'l-islâh adlı camide İbâzî namazına katıldım. Cami yeni bir cami olup fark edebildiğim bir hususiyete sahip değildi. Ancak mescid içinde teyemmüm için duvarda bir oyuk kısmın tahsis edildiğini gördüm. Suyun altın değerinde olduğu bu yerde teyemmüme sıkça baş vurulması, iklimsel şartların bir sonucu olmalıdır. İbâzî fakihler, her ne kadar toprak türünden nesneler ile de teyemmüm yapılmasını caiz görse de toprak ile teyemmümü daha faziletli görmüşlerdir. Mescitlerde yer alan bu teyemmüm oyuklarının bir yapı elemanı olarak mescit bünyesinde bulunması bu fıkhi hükümle de ilintili olabilir.

Resim 3: Teyemmüm için yapılmış bölme

Abdesthanelerde musluklar olmasına rağmen ibrikler ile abdest alınıyordu. Bunun da suyun tasarruflu kullanılmasına dönük bir düzenleme olduğu söylenebilir. Neredeyse bütün cemaat beyaz elbiseleri ve takkeleri ile namaza gelmişlerdi. Ezanın sonunda tekbirin 4 defa tevhidin ise iki defa okunması, ezandaki bir farklılık olarak dikkat çekiyordu. Ezanı nağmeli okumayı caiz görmediklerinden çok kısa bir ezan okunmakta ve okunan ezan herhangi bir estetik his uyandırmamaktaydı. Namazlar ezandan hemen sonra değil belirlenmiş bir saatte, takriben ezandan 15 dakika sonra kılınmaktaydı. Camilerin temizliğinin çok iyi olduğunu söylemek zor, çoğu camide halılardaki tozlar secde de alnımıza yapışmaktaydı. Bunun çöl benzeri bir iklime yakın hava şartları ile alakası olduğunu belirtmek gerekir. Camilerde bizdeki gibi namazlardan sonra tesbihat benzeri bir uygulama yoktu, bazen imam dua ediyordu ve salavat getiriyordu. İbâzî camilerini ziyaret ettiğimiz gibi Maliki camilerine de uğradık. Özellikle de Mâlikilere göre bölgede en eski cami olduğu söylenen el-Mescidu'l-Atik'e de gittik. camilerini aynı adla anıyorlar. Mizâb iki mezhebin de yaygın olduğu bir bölge olması sebebiyle bu

mezheplerin müntesipleri arasında 2013 ve 2015-2017 yıllarında üzücü hadiseler yaşanmış. Evler ve dükkanlar ateşe verilmiş ve onlarca insan bu olaylarda hayatını kaybetmiş. Malikiler kendilerini Benî Süleym ve Benî Hilâl adlı Arap kabilelerine dayandırıyor ve Araplıklarını vurguluyor. İbâzîler ise Amaziğ kimliklerini gizlemiyor ancak bunu bir övünme unsuru olarak ön plana çıkarmıyorlar. Bu hadise bana tarihsel olayların etkilerinin ne kadar uzun erimli sonuçlar doğurabileceğini gösterdi. Zira Benî Hilâl göçleri 11. yüzyılda Fatımîler tarafından hutbeyi Şii Fatîmî halifesi adına değil de Sünnî Abbâsî halifesi adına okutan Zîrîleri

cezalandırmak üzere başlatılmıştı. Ama neticeleri 9 asır sonra halen görülmekteydi.

Cemiyetu's-Şeyh Ebû İshak İbrahim İtfeyyîş ziyaretini de aynı gün yaptık. Burası İbâziliğe dair basılı bütün metinleri toplamayı dijital olarak taramayı hedefleyen bir merkez olup tamamen İbâziler tarafından fonlanmaktadır. Şimdiki başkanı Muhammed Eminas olup bizim, kuruluşu ziyaretimiz sırasında görüşme şansımız olmadı. Burada bize kuruluştaki görevli Davut adlı bir arkadaş yardımcı oldu. Kuruluş çalışmalarını başlıca beş başlık altında toplamaktadır: 1. İbâziliğe dair yazma ve matbu eserlerin kendi kütüphanelerinde bir araya getirilmesi, bunun için hiçbir masraftan kaçınılmaması ve böylece mezhebe dair yapılan başta Arapça olmak üzere bütün metinleri toplayan bir ihtisas kütüphanesi kurulması 2. Sözlü tarih çalışmaları, önemli İbâziler ve bazen sıradan şahısların ses ve görüntü kayıtlarını alarak İbâzilerin yaşamlarına ve tarihlerine dair kayıtlar tutmak 3. İbâziliği ve kültürünü anlamayı kolaylaştıracak ansiklopedik sözlükler (meâcim) hazırlamak. 4. Gazete ve dergileri tarayarak bunlarda İbâziler ve Mizâb ile ilgili haberleri seçip elektronik ortamda arşivlemek 5. el-Minhâc adında ilmi-hakemli akademik bir dergi yayınlamak. Bu dergi genelde iki ayda bir yayınlanmakta ve sadece matbu olarak neşredilmekteymiş. Dijital ortamda yayınlanmıyormuş. Cemiyet binasında kütüphaneden başka bir de konferans salonu bulunmakta olup araştırmacılar kapalı raf sistemi ile bu kütüphaneden yararlanabilmekteler.

Resim 4: Davut ile Cemiyetu's-Şeyh Ebû İshak İbrahim İtfeyyîş kütüphanesinde.

3. Gardâye Üniversitesi Ziyareti

Cezayir'e gelmeden önce Gardâye Üniversitesi'nin Erasmus Koordinatörü Dr. Mahfuz Bakilli ile iletişim kurmuş ve Muş Alparslan Üniversitesi ve Gardâye Üniversitesi arasında bir anlaşma yapmıştık. Gardâye'ye gidince de arkadaşım ve aynı üniversitenin Tarih bölümünde öğretim üyesi olan Dr. Bekir Buarva ile üniversitenin kampüsünü ziyaret ettik. Şehirden yaklaşık 20 km uzakta ve havaalanı yolu üzerinde kurulmuş olan üniversiteye ulaşım hem öğrenciler hem de hocalar için ücretsiz servis araçlarıyla sağlanmaktaymış. Az katlı üniversite binaları, iklime uygun bir renk ve biçimde yapılmış. Kampüs civarında hocalara sunulan ücretsiz lojmanlar da bulunmaktaydı. Bu tür uygulamaların Cezayir devletinin halkçı (şa'bî) politikaları ile alakalı olduğu söylenebilir. Üniversite'de profesör de olsa idareci olmayan hiçbir hocanın çalışma ofisi bulunmamaktaydı. Hocaların çalışma ofislerinin olmaması benim için çok da şaşırtıcı değildi çünkü daha önce Tunus ziyaretimde de benzer bir durumla karşılaşmıştım.

Binaların çevreleri, Türkiye'de herhangi bir lise ile bile kıyaslanmayacak kadar bakımsızdı. Bu durumun çöl koşullarıyla ilgisi olabilir çünkü bölge yarı çöl bir arazi olup sık sık çöl kumları çevreyi kaplamaktaymış. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi dekan ve yardımcısı ile görüşme gerçekleştirdik. İslami İlimler Fakültesi'nde hocalardan kimse olmadığı için tanışma olanağımız olmadı. Okulun

kütüphanesini de gezdikten sonra Üniversite'den ayrıldık. Kütüphane'de zikredilmeye değer bir ayrıntı fark etmedim, ancak bizde de eskiden uygulanan fiş usulü ile kitapların ödünç verildiğini söylemeden geçemeyeceğim. Ayrıca çölün ıssızlığının binaların içine de sindiğini bir hissiyat olarak ifade etmeliyim. Sanki her şey terkedilmiş mekânın parçasıydı ve sanki yapının bütün unsurları bakımsızlıktan eskimiş gibi bir hissiyat vermekteydi. Daha sonra dostum Dr. Bekir

bize bir lokantada yemek ikram etti. Yemek bölge halkının çokça tükettiği fırında tavuktu. Lezzet açısından Türk damak tadına uzak olmadığını söylemeliyim.

Gezimiz sırasında 7 kasr'dan bir olan Benî Yezgîn'e (Amaziğ dilinde Ât Yezcin) gittik burası da tıpkı surları içinde kaldığımız Gardâye Kasr'ı gibi geleneksel yapısı ile dikkat çeken bir yerdi. Şehirde gezebilmek için bir rehber (delil siyâhi) zorunlu... Rehberlik ofisi Kasr'ın giriş kapısının yanında yer almakta olup, bu ofisin içinde aynı zamanda Mizâb'ın geleneksel yaşamına dair geleneksel ev eşyalarının bulunduğu iki odalı bir müze de vardı. Müzedeki rehber, geleneksel kapı kilitlerini ve bunların çalışma mekanizmasını izah etti. Ahşap kapı kilitleri üç adet çivi ve üç adet boşluğa girmesi ile birbirine kenetlenen bir sistemden müteşekkildi. Benî Yezgîn bizim yaşadığımız Gardâye Kasr'ına oranla daha az otantik bir yerdi.

Resim 5-6: Solda Benî Yezgin kasrının giriş kapısı, sağda Tafilalt kulesi.

Ancak buranın en yüksek yerinde bulunan gözetleme kulesi Mizâb Vadisi'ni tepeden izleme olanağı sunuyordu. Minare gibi silindirik değil pramidal bir yapı olan kuleye merdivenlerden tırmandık. Tafilalt denilen bu kule Karahanlılar döneminde kullanılan karguy adlı kuleleri aklıma getirdi. Zira temel işlevleri düşmanın gelişini haber vermek olarak ifade edilebilir. Ayrıca bölgede yaşanan sel felaketlerini haber vermek için kullanıldığını söylemek de mümkündür. Bu yapının tamamen savunma amaçlı ve düşmanın gelişini haber vermek için yapıldığını söyleyen rehberimiz gerçekten anlaşılması zor bir Arapça kullanıyordu. Bölge halkı eğer İbâzî ise gündelik yaşamda Amaziğ dilinin Mizâb lehçesini kullanıyor. Eğer Arap ise

Darice denilen ve Arapça, Amaziğce ve Fransızcanın karışımından oluşan bir dil kullanıyor. Arapça başlayan bir cümle Darice devam edip sonunda Fransızca bitiyor ve siz en son muhatabın fehimtni (anladın beni değil mi) dediğini çözebiliyorsunuz. Bu arada üniversitenin Erasmus temsilcisi Dr. Bekilli de gezimize katıldı ve rehberin Arapçasını bizim Arapçamıza çevirdi. Bütün anlatımlara İbâziğin bölgeye girişi ve yayılması eşlik ediyordu. Beni burada en çok etkileyen kasrın içinde mahdara denilen bir yapı ile karşılaşmamız oldu. Çünkü daha önce bu yapının tarihsel kökeninden ve işlevinden doktora tezimde bahsetmiştim. Şimdi ise onu mücessem bir biçimde gözlerimle görüyordum. Tezimde şunları söylemişim: *“İbâzî literatürde kullanılan “Mahdara” kavramı ile ilk seviyede eğitimin verildiği eğitim kurumları kastedilir. Buralarda çocuklar yazı yazmayı, Kur'an okumayı ve temel dini ve ahlaki bilgileri öğrenirdi. Öğrenciyi daha ileri bir aşamaya hazırladığı için (ahdara) bu adı alan Mahdara, çoğunlukla mescitlerin yakınında veya bitişiğinde olurdu.”* (Ahmet İğdi, Kuzey Afrika'da İbâzî Tarihçiler ve İbâzî Tarih Yazıcılığı, Konya: Kitap Dünyası, 2022, 236) Yapı tek katlı ve dışarıdan anlaşıldığı kadarıyla küçük bir odacıktan müteşekkildi. Ne var ki kapalı olduğu için içini göremedik. Yapının verdiği izlemin o ki hoca, burada toplu dersten ziyade daha çok bir ya da birkaç talebeye ders vermekteydi.

Resim 7-8: Solda mahdara ve sağda Cezayir milli marşı yazarı Mufdi Zekerriyya'nın kabri.

Beni Yezgîn Kasrı yakınında bir de kabristan vardı ki burada Cezayir'in milli marşını yazan ve aynı zamanda bu kasrda doğmuş olan Mufdi Zekerriyya'nın kabri vardı. Mufdi Zekerriyya'nın kabrinin diğerlerinden farklı olarak sadece kısa ve sade bir mezar taşı kitabesi vardı. İbâzilerin çok sembolik alimleri hariç bütün mezarlar üzerinde eski Türklerdeki balbal taşlarına benzeyen küçük taşlar bulunuyor. Ayrıca her kabristan çeşitli aşiretlere göre ayrıldığı gibi burada İbâzi ve Malikiler ayrı ayrı kabristanlıkarda bulunuyor. Kabristanda mezarların üzerine çanak çömlek vb. alametler konularak her bir

aile diğerinden ayrılmış oluyor. Ancak çok bariz alimlerin mezarları bir tür türbemsî ve yüksekçe yapı olarak onlardan ayrışıyor ve yine o kabirlerde Mizâb İbâzi minarelerinde olan piramdimsi yapı tercih ediliyor. Ayrıca bu kabirlerin yanında bir de musalla denilen bir alan buluyor. Hangi mezarlığın ne zaman ziyaret edileceğine dair camilerde gördüğümüz ayrıntılı bir ziyaret takvimi bulunuyordu. Takvimde toplu olarak yapılacak ziyaretlerin hangi zamanda olacağı belirtilmişti. Özellikle Ramazan ve Kurban bayramlarında bayramın ikinci günü İbâziler toplu bir biçimde özellikle öğleden sonra kabristanları ziyaret ederlermiş.

4. Garâra Ma'hedü'l-Hayât, Cemiyetü't-Türâs ve Çöl gezisi

Kasr diye tanımlanan bu surla çevrili müstahkem şehirler, daha önce ifade ettiğimiz gibi çeşitli zamanlarda kurulmuş olup bazıları birbirinden uzaktır. Bunlardan Garâra (Gırâra) Varcelân tarafında olup şehir merkezi Gardâye'ya yaklaşık 70 km uzaklıktadır. Evinde kaldığımız Dr. İbrahim Timeltit arabası ile Garâra'ya doğru yola çıktık. Yol boyu ıssız çöl benzeri kayalıklar uzanıyordu. Bu araziler adeta çöl olmak için bekleyen ama henüz çöl olamamış, bütün canlılık alametlerini yitirmiş kıraç arazilerdi. Arabalar çok nadir geçiyordu ve bu تنها yerde uzanan ıssız yol insana sonsuz bir hiçlik duygusu hissettiriyordu. Öyle ki içimden, ya telefonun bile çekmediği bu yolda arabamız bozulursa ne yaparız diye geçirdim. Çok geçmeden yolda arabamızdan garip bir ses gelmeye başladı. İbrahim'i uyardım ve sağa çekmesini söyledim. Lastik patlamıştı ve Allah'tan çok tedbirli bir kişi olan Dr. İbrahim'in aracında yedek lastik bulunuyordu. Yedek lastiği takıp yola devam ettik. İbrahim yol boyu "sakın olumsuz şeyler düşünme" diye şaka yollu beni uyardı. Şehre vardığımızda öğlen olmuştu ve burada 1925 yılında kurulan lise düzeyinde bir İbâzi eğitim kurumu olan Ma'hedü'l-Hayât'a gittik. Bizi müessesenin genel müdürü ve diğer okul müdürleri karşıladı. Genel olarak Cezayirli ve hususens Mizâblılar, misafirlerine ilk olarak muhakkak süt ve hurma ikram ediyorlar. Süt yanında bazen *leben* dedikleri mayalanmış süt olan kefir türü içecek de sunuluyor. Sütün içine genelde hayvan iç organı koyarak mayalanıyormuş. Tadı kefirde farklı değildi, hurma olarak da daha çok yaş hurma türü olan *digletunnur* ikram ediliyordu. Sohbet sırasında okulun müdürü Salih Ebulalâ şakayla karışık Gardâye'yi en son ziyaret eden Türkün dönemin başbakanı Kenan Evren olduğunu söyledi. Ben daha sonra bunu araştırdım ve 22.1.1988 tarihli gazetelerde Evren'le yapılmış kısa bir röportaja rast geldim. Kenan Evren de Cezayir'de en çok Mizâb bölgesinden ve buranın kültüründen etkilenmiş.

Resim 9: Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Gardâye gezisine dair haber küpürü

Bu okulun benim için ayrı bir önemi var. Çünkü yıllar önce doktora tezim için kendisini ziyaret ettiğim Tunuslu İbâzî alim Ferhat Ca'birî ve İbâzîlik üzerine yazdığı üçlemesi ile tanınan Libyalı alim Ali Yahya Muammer burada eğitim görmüştü. Yaklaşık yüzüncü yılını kutlayacak olan okulun önemli şahsiyetleri arasında, yazdığı tefsirle tanınan Şeyh İbrahim Beyyûd da bulunmaktadır. Okulun çeşitli birimlerini ve sınıflarını gezdik. Ayrıca kurumun ürettiği baldan da bize hediye edildi. Kurum bir kooperatif işleyişi ile çeşitli tarımsal üretimler de yapıyormuş. Bize bu ürünlerin sergilendiği küçük bir müzeyi gezdirdiler, burası okulun bir salonuydu.

Lisedeki öğrencilere kısa bir selamlama konuşması yaparak başarı dileklerini ilettim. Bu sırada hocalar da okul hakkında bize çeşitli bilgiler verdi. Cezayir devleti İbâzîlere kendi okullarını kurma hakkı vermiş ve bu okulları tanımıştır. Kurumlar kızlar için ilkokuldan, erkekler için ise ortaokuldan başlıyor. Mizâb İbâzîleri kadınların okuması noktasında genelde muhafazakâr bir tutum benimsemişlerdir. Kızların kendi okulları dışında okumasını veya erkeklerle beraber okumasını asla tasvip etmiyorlar. Ayrıca kızların okuyup çalışmasına da çok sıcak bakmıyorlar. Genel eğilim bu yönde olmakla birlikte İbrahim Behhâz'ın da yöneticilerinden olduğu ve merkezi Gardâye'da bulunan okulda kızlar erkeklerle karışık olmamak koşulu ile üniversite okuyabiliyorlar. İbâzî kadınları, *La Bataille d'alger* filminden aşına olduğumuz, beyaz bir dış kıyafet (Erzurum'da kullanılan ehram benzeri ama baştan ayağa uzanan) olmadan dışarı çıkmıyorlar. Bugün neredeyse sadece İbâzîlerin kullandığı bu kıyafet, Fransız istilasından sonra bile çoğu Cezayirli kadının geleneksel giysisiymiş. Mizâblı kadınlar akıl balığ olduktan sonra muhakkak bu kıyafeti giyerek dışarı çıkıyorlar. Bekar kızlar yüzlerini kapatmıyor ve doğal olarak tanınabiliyor. Ancak evli kadınlar ihtiyar bile olsa sadece gözleri görülecek şekilde bu kıyafetin baş kısmını bir elle iki ucundan tutarak yüzlerini kapatıyorlar. Erkekler ise *sirval* denilen Urfa şalvarına benzer bir şalvar giyorlar. Bu şalvarın kendilerine Osmanlı'dan miras kaldığını sık sık vurguladı İbâzîler. Bu kıyafetin geçmişte Cezayir genelinde yaygın olduğu **birçok** eski fotoğraftan anlaşılıyor. Hatta Cezayir'de ilk doktora yapan kişi olarak tanınan Muhammed Ebû Şeneb'in de çektiği fotoğraflarda aynı şalvarı giydiği görülüyor. Başta oğlu olmak üzere Ma'hedü'l-Hayât çalışanları önce bizi Şeyh Beyyûd'un evinde ağırlayıp yemek ikram etti. *Mağlûka* denilen dürüm benzeri bir yemek, leben ve şerbet ile ikram edildi. Ardından çölde geleneksel bir kahve sefasına çıktık. Çölün ince kumlarının üzerine serdikleri yaygının kenarında küçük bir tüpte filtre kahveleri yapıldı ve geleneksel kurabiyeler eşliğinde ikram edildi. Burada çölün ilk defa deneyimleme şansım oldu. Ma'hedü'l-Hayât görevlileri Türkiye'ye karşı çok ilgiliydiler. Salih Ebulalâ, ülkemizin hafızlık geleneği ve Arapça öğretim sistemi hakkında bilgi almayı çok istiyordu.

Aynı gün Cemiyetu't-Türâs adlı kuruluşu ziyaret ettik. Bu kuruluş Mağrib İbâzî kültürü üzerine neşriyat yapmayı amaç edinmiş ve bu amaçla Dr. Muhammed Sâlih Nâsır tarafından kurulmuş bir müessese... *Mu'cemu A'lâmi'l-İbâziyye*, *Mu'cemu Mustalhâti'l-İbâziyye* gibi çok önemli ansiklopedik ilmi çalışmaları yayımlamış olan kuruluş bu çalışma sisteminde, Cerbe'de Ğâr Mecmâc denilen yerde yedi alim tarafından birlikte yazılan *Dîvanu'l-Azzâbe* adlı en eski fıkhi eseri örnek almışlardır. Ayrıca *Delîlu Mahtûtâtî Vâdî Mizâb* gibi eserler neşrederek yazma eserlerin fihristlerini kayıt altına aldıkları gibi bunların bakım ve tamiri ile de ilgilenmişlerdir. Mizâb yazmaları, üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. Zira bölgede çok sayıda yazma eser kütüphanesi bulunmaktadır.

Cemiyetu't-Türâs'ta aynı zamanda Umman'daki Nizva Üniversitesi'nde hocalık yapan Dr.

Mustafa Şerifi ile tanışma ve sohbet etme imkânı bulduk. Kendisi halen bir ekip ile İbâzî Şâmilesi üzerinde çalışıyor ve İbâzî klasiklerinin büyük bölümünün Şamile programında olduğu gibi ulaşılabilir bir hüviyet kazanmasını hedefliyor. Cemiyetin bir diğer önemli çalışması olan *el-Hayat* dergisinin, makalelerini dijital olarak da yayımlaması gerektiğini ifade ettikten sonra buradan ayrıldık. Akşam namazını ulu camide kıldıktan sonra yola koyulduk. Yolda 70 km boyunca nerdeyse hiç arabayla karşılaşmadık ve Gardâye'ye dönerken mihmandarımız İbrahim Timeltit'den çölün ortasında durmasını rica ettik. İndiğimizde bütün gökyüzü ve yıldızlar, görsel bir ziyafet sunmak üzere bizi karşıladılar. Hayatımda ilk defa gökyüzüne bu kadar yaklaştığımı hissettim, samanyolunu çıplak gözle ilk defa gördüm.

Resim 10: Mihmandarımız İbrahim Temtilt, Mustafa Şerifi, Ahmet İgdi, Ahmet Faruk Göksun ve ismini hatırlayamadığım Cemiyetu't-Türâs görevlisi genç.

5. Arapça Bir Konferans Vermenin Zorluğu (23.1.2025)

23 Ocak Perşembe günkü programımız arasında Ma'hedu Ammî Saîd okulunu ziyaret ve Medresetü'l-Ğufrân'da İbâzî tarih yazımı üzerine bir konferans verme vardı. Buna göre sabah öncelikle Ma'hedu Ammî Saîd'i ziyaret edip okul faaliyetleri hakkında bilgi aldık. Burada bizi yine okulun yöneticileri karşıladı, geleneksel süt ve hurma ikramından sonra okul hakkında bilgiler verdiler. Kızlar ilkokuldan itibaren sadece bu okullara girip burada okuyabiliyor ve ev hanımı olarak kendilerine gerekli olan dini bilgilerin yanı sıra ev işlerinde onlara yarayacak dikiş nakış ve ilk yardım, sağlık bilgisi gibi teknik bilgiler öğreniyormuş. Okul, adını Mizâb vadisinde Azzâbe teşkilatını kuran Ammi Said'den alıyor. Burası aynı gün ziyaret edeceğimiz Medresetü'l-Ğufrân'a göre daha geleneksel bir yapı arz ediyor. İbâzîler içinde de hem gelenekçi hem de ıslahçı iki akımın olduğu ifade ediliyor. Gelenekçiler, kızların yüksek eğitim almasına sıcak bakmıyor. Okulun farklı katlarını gezdikten sonra fıkıh dersindeki öğrencilere Ahmet Faruk Göksun hoca kısa bir selamlama konuşması yaptıktan sonra okulun ders kitaplarını inceledik ve bunlardan mümkünse kendi alanlarımız ile ilgili olanlarını edinmek istediğimizi söyledik. Tanıtım broşürleri ve hediyelerimizi aldıktan sonra buradan ayrılarak Medresetü'l-Ğufrân'a gittik.

Çok önceden İbâzîler üzerine yazdığı metinlerden tanıdığım Dr. İbrahim Behhâz'ın yöneticilerinden olduğu Medresetü'l-Ğufrân'a gittik. Bu iki okul da Gardâye merkezinde geleneksel şehrin surları dışında inşa edilmiştir. Medresetü'l-Ğufrân'da "Kitâbetu't-Târih inde'l-İbâziyye el-Meğâribe/Kuzey Afrika İbâzîlerinde Tarih Yazımı" başlıklı bir konferans vermem istendi. Buradaki konuşmanın muhadara/konferans olduğu söylene de daha önceki çeşitli kuruluşlardaki ziyaretler, sohbet havasında olduğu için doğrusu ciddiye almamıştım. Muhtemelen üç beş öğrenciyle beş on dakika sohbet kabilinden olur diye tahmin etmiştim. Yavaş yavaş başıma geleceği sezdim ama hala benden ciddi bir konuşma beklendiğini düşünmüyordum. Dr. Behhâz benden kısa bir Arapça CV yazmamı istediğinde başıma geleceklerin farkına varmaya başlamıştım. Ğufrân gayet modern bir müesseseydi. Burada amfi biçiminde bir konferans salonu, mikrofon ve kamerayı görünce paçalarım tutuştu. Korkunun ecele faydası yok diye içimden geçirip hemen zihnimde konuyu başlıklandırıp sıraladım ve yazılı olmasa da konuşma planımı kendimce dakikalar içinde kurdum. Dr. Behhâz beni takdim etti ve konuşmaya başladım. Salon tamamen doluydu yüzden fazla öğrenci büyük bir ilgiyle yarım yamalak Arapçamla kuracağım cümleleri büyük bir dikkatle takip ediyor, araya

sokuşturduğum esprilere gülerken konuşmamın en azından anlaşıldığının dönütünü vermiş oluyorlardı. Konuşmanın bitimine yakın hem hissiyatımı ifade etmek hem de İslam dünyasının periferisinde kalmış Mizâb İbâzilerini taltif kabilinden yaptığım benzetme, önce salonda tekbirler ve en son da alkışlar kopmasına yol açtı. “Gönlümün üç Kudüs’ü var” diyerek söze başladım. Birincisinin ilk kıblemiz ve hakiki Kudüs, ikincisi kendi vatanımda bulunan Mardin ve üçüncüsünün Mizâb/Gardâye olduğunu, bu üç şehri gezip sokaklarında dolaşanların camilerinde namaz kılıp havasını soluyanların aynı manevi duygularla dolacağını iddia ettim. En azından benim şahsi tecrübem bu yöndeydi. Konuşma sonunda öğrenciler çeşitli sorular sordular. Benim övücü ifadelerimden dolayı belli ki bir beklenti içerisine girmişlerdi. Bu duyguyu çok iyi anlayabiliyordum. Çünkü ortaokul yıllarımda Slovenya’dan gelen iki Slav turisti birkaç gün boyunca Konya’da gezdirmiş, yarım yamalak İngilizce ile İslam’ı anlatmıştık. En son ayrılmanıza yakın içimden Mevlâna türbesini gördüler, o kadar camiye gezdiler, ezan dinlediler ve hatta bizi memnun etmek için de olsa abdest de aldılar. Peki neden hala İslam’ın hakikatini görüp şahadet getirmediler diye beklenti içine girmiş ve hayal kırıklığı yaşamıştım. Onların sorularında çocukluğumdaki ruh halini görüyordum.

Dr. Behhâz yakın zamanlarda Azzâbe kurumuna dair yaptıkları bir sempozyum kitabını (Nizâmu’l-azzâbe neşetuhû ve devruhu’l-hadârî fi bilâdî’l-Mağrib) hediye olarak bize takdim etti ve program sona erdi.

Resim 11-12: Mücemmeu’l-Ğufrân konferansında geleneksel giysilerle ve okulun önünde Bekîr ile.

İkinci üzeri Gardâye pazarında alışveriş yapmak için kara borsada döviz bozacak bir sarraf arıyorduk. Sarraf dediysek bürosu olan biri değil. Cezayir’de karaborsa (sûk sevdâ) ve banka kuru arasında yüzde 60-70 oranında fark olduğu için nerdeyse hiç kimse bankada para bozmuyordu. Çarşıda döviz bozan bir kişiyi bulduğumuzda bize nerden geldiğimizi sordu. Türkiye’den geldiğimizi söyleyince adam bana dönerek “Kızım, bugün okullarında bir Türk akademisyenin konferans verdiğini söyledi yoksa o sen miydin?” diye sordu. Ben de evet deyince kızının konferansı çok beğendiğini söyledi ve normalde Gardâye’da başkent Cezayir’den daha

düşük miktara bozulmasına rağmen konferansın hatırına bize başkent karaborsa kurundan döviz bozdu. Çarşıda başta kilimler olmak üzere çeşitli hediyelik eşyalar vardı. Bu bölge Cezayir’in dokuma kilimleri ile meşhur olan bölgelerinden olup her yıl mart ayında bir kilim festivali de yapıyorlarmış. Galiba hediyelik eşya olarak alınacak en orijinal şey, buradan bir kilim almaktır. Burada evlerde kadınların çoğu kilim dokurmuş ve evlerde muhakkak kilim tezgâhları olurmuş. Kilim desenleri Fatih Kısaparmak’ın şarkı sözlerinde ifade ettiği gibi bir takım derin sembollerin müşahhas hale gelmesiydi: “Kilim kalbin aynasıdır gönlün sesidir/Her nakışı bir duygunun ifadesidir” Kilimlerin üzerindeki şekiller de Anadolu kilimlerine fazlasıyla benzemekteydi.

Resim 13: Geleneksel Mizâb kilimleri ile süslü bir ticarethane.

6. Bit pazarı ve Mescidu'l-atîk Gezisi

Cuma günü tatil olduğu için o gün herhangi bir kuruluşu ziyaret edemeyeceğimiz için Gardâye'de kurulan bit pazarına gittik. Bu pazar sel yatağı olan vadide Cuma günleri kurulan ve çoğunlukla ikinci el eşyalar satılan bir pazardı. Ayrıca meyve-sebze de satılan pazarı gezdik ama almaya değer bir şey göremedik. Çıkma kapı camından bozuk motosiklet jantına kadar çok çeşitli malzemeler satılıyordu. Çarşıdan sonra cumayı Gardâye merkezdeki Mescidu'l-Atîk adlı camide kıldık. Hutbede gündemde olan Gazze'ye değinildi. Cuma namazı beklediğim aksine çok az kişinin katıldığı bir namazdı ve birkaç saf cemaat vardı. İkinci namazı sonrasında camideki görevliler cami hakkında bazı bilgiler verdiler. Caminin ilk halinin 11. yüzyılda yapıldığı ve zaman içerisinde yamaçtan aşağı doğru kible istikametinde genişletildiği belirtildi.

Resim 14: Gardâye'de Mescidu'l-Atîk ve sokaklar

7. Başkent Cezayir

Cumartesi sabah namazından sonra arkadaşım Bekir beni aracıyla havaalanına götürdü. Burada ona veda ederek uçağa geçtim. Başkentte arkadaşım Dr. Yahya Buhûn ve kardeşi İbrahim beni havaalanından alıp, başkenti gezdirdiler. Kasba gezisinde de el-Camiu'l-Cedîd ve Keçova gibi camileri ziyaret ettiğimiz gibi bazı hamamlara da gittik. Bu hamamları eskiden beri Mizablî İbâziler işletmekteymiş. Başkentte Murakkebu'l-Kutbu's-Şeyh İtfeyyîş adlı kurumun misafirhanesinde kaldık. Dışarda birlikte yemediysek yemeklerimi Yahya'nın kardeşi evinde yapıp getirdi. İbrahim misafirhanenin üst katında bir evde kalıyor ve

Murakkeb'in idari işlerini yürütüyordu. İki kardeşin konuşmaları genelde Amazîğ dilinde idi. Bu konuşmalarda bizim Türkçede "çık" sesimize benzer şaklatmalı bir ses çıkarıyorlardı. Bunun peki anlamında olduğunu öğrendim. Bu kuruluş; başkentte yaşayan İbâzilerin çocuklarının okuduğu bir okul, kütüphane, bir cami ve mezarlıktan müteşekkil... İbâzî mezarlığının hemen yanında bağımsızlık öncesinden kalan gayrimüslimlerin mezarları da bulunuyordu. İbrahim'in

küçük oğlunun adı Yağlâ olup ona “Yağla ya ğâlî/değerlim Yağlâ” diye hitabından çok etkilendim. Çünkü bu isim, 10. Yüzyılda yaşayan Ebû Hazer Yağlâ b. Ziltâf el-Visyânî’nin adını anımsattı. Onun adını okumak geçmişte benim için ciddi bir takıntı olmuştu. Oysa şimdi benim için zamanın behrinde kaybolup gitmiş gibi olan bir isim canlı kanlı önümde koşuyordu. Ayrıca Mizâb’da sokaklarda gezerken, ara ara sokak adlarına dikkat kesiliyordum. Çünkü Ebu’l-Abbâs eş-Şemmâhî Caddesi, Câbir b. Zeyd okulu gibi tabelalar ölü sandığım bir kültürün ne kadar da hayatta olduğunu gösteriyordu.

8. Abdülkadir Şarkısı ve Farklı Dünyalar ve Dönüş

Benim için çok eskiden beri Cezayir ,Abdulkadir şarkısı ile özdeşleşmiş bir şeydi. İbrahim bana başkenti gezdirirken Abdulkadir şarkısından bahsettim. İbrahim’e şarkının Türkçe’ye de Süheyl ve Behzat Uygur kardeşlerce uyarlanmış halini dinlettiğimde beklediğim sert bir tepki verdi. Abdulkadir şarkısının tamamen şirk olduğunu zira şarkıda geçen “Ey Abdulkadir Bûalem başımız derde düştü yetiş” ifadelerinin Allah’tan yardım istemek yerine açıkça bir veli zattan (Abdulkadir Geylanî, Mağrib’de Abdulkadir Bû’alem diye meşhurmuş) yardım istemek olduğunu söyledi. Ben de şarkının Türkçesinde geçen Abdulkadir’in Şam’da kebabçı olduğunu ve İstanbul’a şarkıcı olmaya geldiğini (Abdülkadir Şam’da kebabçıymış zamanında/ Arkadaşı varmış onun Unkapanı’ında/Kalkmış gelmiş İstanbul’a sanatçı olmaya/ Abdülkadir başka yer mi yok şarkıcı olmaya?) söyleyince teolojik derin tartışma yerini yemek muhabbetine bıraktı. Alimlerle tevessüle sıcak bakmayan İbâzîler, sadece kişinin salih amelleriyle tevessülde bulunabileceğine inanmaktadır.

Resim 15: Yahya Buhûn ile başkent Cezayir’deki Murakkeb önünde

Yahya Gardâye’de öğretim üyesi olduğu için başkentten oraya dönünce son gün kardeşi İbrahim beni Havaalanına bıraktı. Geride sıcak dostlukları bırakarak yanıma hayallerimin Cezayir’i ve gözlerimle gördüğüm tanıklığının Cezayir’ini alarak döndüm.